Yu.Azizxonova
R.Tolipova

O'ZBEK TILI

Chet elliklar uchun amaliy kurs

Yu. Azizxonova, R. Tolipova

O'ZBEK TILI

CHET ELLIKLAR UCHUN AMALIY KURS

"Til va adabiyot ta'limi"
jurnaliga ilova

Toshkent– 1999

494.3
A 99

O`zbek alifbosi

Aa	*Aa*	Ll	*Ll*	Vv	*Vv*
Bb	*Bb*	Mm	*Mm*	Xx	*Xx*
Dd	*Dd*	Nn	*Nn*	Yy	*Yy*
Ee	*Ee*	Oo	*Oo*	Zz	*Zz*
Ff	*Ff*	Pp	*Pp*	O`o`	*O`o`*
Gg	*Gg*	Qq	*Qq*	G`g`	*G`g`*
Hh	*Hh*	Rr	*Rr*	Sh sh	*Sh sh*
Ii	*Ii*	Ss	*Ss*	Ch ch	*Ch ch*
Jj	*Jj*	Tt	*Tt*	Ng ng	*Ng ng*
Kk	*Kk*	Uu	*Uu*		

TDIU
kutubxonasi
h/r 5072

KIRISH

O'zbek tilining ushbu amaliy kursining ilmiy asosi hozirgi kunda ikkinchi til o'qitish metodikasining eng samarali yo'nalishi hisoblangan kommunikativ tamoyildir.

O'zbek tilini ona tili sifatida o'qitishdan farqli o'laroq, ushbu kursning maqsadi o'quvchilarga o'zbek tili grammatikasi va leksikasi bo'yicha faqat lisoniy bilimlar berish emas, balki ularga bunday bilim asosida o'zbek tilini muloqot darajasida o'rgatishdir.

Boshqacha qilib aytganda, ushbu darslikning maqsadi o'quvchilarda nutqiy ko'nikma va malakalar hosil qilish.

Shu maqsadda boshlang'ich bosqichda quyidagilarga e'tibor berish zarur:

a) o'quvchilarda birinchi navbatda ijtimoiy-maishiy va qisman ijtimoiy-madaniy sohalar bo'yicha nutqiy ko'nikma hosil qilish;

b) "Tanishish", "Transportda", "Do'konda", "Shifoxonada","Mening oilam","Mening do'stim", "Kun tartibim" kabi aniq mavzular bo'yicha muloqotga o'rgatish;

d) "Salomlashish (xayrlashish)","Harakat vaqti, maqsadi, sababi" kabi mavzular bo'yicha muloqotga o'rgatish grammatik tuzilma, leksik birlik va birikmalarni o'rgatish asosida amalga oshadi.

Ushbu kursni o'qitishda o'quv materiallari bo'yicha o'quvchilar hayoti bilan bog'liq topshiriqlar berilgan ("Do'stlaringizdan so'rang, ...", "... haqida o'z fikringizni ayting" va hokazo). O'quvchilarga mustaqil ishlashni o'rgatish ("Qiyoslang", ("Yangi so'zlar ma'nosini lug'atdan aniqlang"...); o'z bilimlarini o'zlari nazorat qilib, baholash ("O'zingizni tekshirib ko'ring","Javobingizni baholang"); turli nutqiy vaziyatlar bo'yicha materiallardan hayotda foydalanishni o'rgatish ko'zda tutilgan.

Har bir dars hajmi leksik-grammatik mavzularning xususiyatiga qarab berilgan. Unga sarflanadigan vaqt o'qitish sharoiti, o'quvchilarning tayyorgarlik darajasi, o'quvchilarning imkoniyatiga qarab belgilanadi.

Har bir darsda avval shu dársda o'zlashtiriladigan so'z va so'z

birikmalarining talaffuzi o'rgatiladi. Bular to'g'ri talaffuz qilish, o'qish va yozish bo'yicha o'quvchilarda ko'nikma hosil qilishga qaratilgan.

So'ngra darsda qo'yilgan kommunikativ vazifa mavzu sifatida beriladi (masalan, "Iltimos qilish", "Maslahat yoki buyruq berish", "Harakat vaqtini ifodalash"). Mazkur vazifani bajarish uchun zarur bo'lgan leksik-grammatik material nutqiy namunalar orqali beriladi, masalan:

	kitobni	
Iltimos,	jurnalni	ber(ing)
	daftarni	ol(ing).

Shundan so'ng ushbu materialni o'quvchilar nutqiga singdirish uchun quyidagi topshiriqli mashqlar beriladi:

– namunaviy gap va mikromatn asosida mazkur leksik-grammatik shakldagi so'z va so'z birikmalarini kuzatish;

– ularning ma'nosi va grammatik tarkibini o'rgatish;

– ularni nutqqa singdirish;

– ularni og'zaki va yozma nutqda mustaqil qo'llash.

Darsda yangi leksik-grammatik material berilishi bilan birga avval o'tilgan material ham qaytariladi.

O'quvchilar e'tiborini o'quv materialiga qaratish uchun barcha darslarda bir xil topshiriqlar beriladi.

Amaliy kursning yettinchi, o'n to'rtinchi va yigirmanchi darslari umumlashtiruvchi va qaytarish darslaridir. Ularda olingan bilimlarning grammatik asosi ko'rsatilib, o'tilgan mavzular yuzasidan muloqot qilinadi, o'quvchilarning ko'nikma va malakalari tizimi ko'rsatiladi, o'zlashganlik darajasi nazorat qilinadi.

Ushbu darslikda asos qilib ma'no ifodalash vazifasi olinadi va ma'noni ifodalash vositalari ko'rsatiladi. Masalan:

"Predmetni ko'rsatish" – "*Bu daftar, bu kitob*".

"Predmet haqida so'rash" – "*Bu nima ?*"

"Kishilarni tanishtirish"– "*Bu mening opam, bu ukam*".

Ushbu kursda o'qitish kommunikatsiya jarayonini

gapirayotgan yoki yozayotgan kishini ma'lumot beruvchi sifatida (gapirish– yozish), tinglayotgan yoki o'qiyotgan kishini esa bu ma'lumotni qabul qiluvchi (tinglab tushunish va o'qish), uni o'zlashtirib oluvchi sifatida tushunishga asoslangan.

Darsdikda o'quvchilarning nutqiy faoliyati nutqiy ko'nikma va malakalarni shakllantiruvchi kommunikativ mashqlar vositasida amalga oshiriladi. Mashqlarda nokommunikativ topshiriqlar emas, balki "So'rab biling, so'rang, xabar bering, qandayligini ayting" kabi kommunikativ topshiriqlar aks etgan.

Lisoniy materiallarni tanlashda mualliflar ana shu mavzu va vaziyatlar doirasini hisobga olganlar. O'zbek tilining leksik-grammatik va uslubiy imkoniyatlari boyligini inobatga olib, mualliflar ma'lum darajada cheklangan va boshlang'ich bosqich uchun zarur bo'lgan materiallarnigina tanlaganlar.

O'quvchilar o'zbek tilining o'ziga xos jihatlarini anglashlari uchun har bir darsda bajarilayotgan topshiriqlarning maqsadi aniq belgilangan. Bu esa til o'rganishga ongli munosabatni ta'minlaydi, o'quvchilarda tilni o'rganishga ishtiyoq o'yg'otadi.

Ushbu darslikda kommunikativ metodikaning asosiy tamoyillaridan biri– tili o'rganilayotgan xalqning madaniyati hisobga olindi. Shunga ko'ra darslikning "Til va madaniyat", "Nutq odobi" qismlarida o'zbek xalqining ba'zi urf-odat va an'analari haqida ma'lumot beriladi, o'zbek maqollaridan namunalar keltiriladi.

Darslik mashg'ulotlarning o'qituvchi tomonidan boshqarib borilishiga mo'ljallangan.

1-DARS

1-mashq. Tinglang, o`qing, takrorlang.

a	*o*	*u*	*o'*	Yozing.
ana	xona	u	o`quvchi	_____
mana	*chiroq*	*ular*	*o'qituvchi*	_____
taxta	*salom*	*bu*	*bo'r*	_____
deraza	devor	shu	xo`p	_____
talaba	kitob			_____

i	*k*	*q*	*v*	*l*
eshik	*kim*	*qalam*	*va*	*latta*
kim	maktab	o`qituvchi	devor	lug`at
biz	darslik	o`quvchi	univyersitet	qalam
siz	ruchka	chiroq		
nima	kitob			

2-mashq. Tinglang, o`qing, takrorlang.

	Yozing.
latta, maktab, taxta, daftar;	_____
o`quvchi, o`qituvchi;	_____
sinf, shift;	_____
assalom, darslik.	_____

3-mashq. Tinglang, o'qing, takrorlang.

	Yozing
Bu kim? Bu nima?	_____
Bu o'quvchi. Bu o'qituvchi. Bu Anvar.	_____
Bu Lola. Bu Anvar Validov.	_____
Bu men. Bu sen. Bu u, bu biz,	_____
bu siz. Bu sizlar. Bu qalam.	_____
Bu darslik. Bu lug'at. Bu daftar.	_____
Bu maktab. Bu sinf. Bu eshik.	_____
Bu deraza. Mana, ruchka va qalam.	_____
Mana, darslik va daftar. Mana, kitob	_____
va lug'at. Bu yyerda taxta, latta va bo'r.	_____

4-mashq. Tinglang, o'qing, qaytaring.

– Assalomu alaykum ! *– Xayr.* *– Omon bo'ling!*
– Va alaykum assalom! *– Xo'p, xayr.* *– Ko'rishguncha xayr.*

5-mashq. Diktant yozing.

Bu o'quvchi. Bu o'qituvchi. Bu maktab. Bu sinf. Bu deraza. Bu taxta. Bu latta. Bu bo'r. Bu kitob. Bu lug'at. Bu eshik.

TANISHTIRISH. BIROR NARSANI KO'RSATISH

Bu– o'qituvchi. Bu– maktab.

ESLAB QOLING!

kim?	nima?
o'quvchi, talaba, o'qituvchi	*sinf, deraza, eshik, shift,*
Bu Anvar, Lola	*Bu devor, chiroq, qalam, kitob, lug'at, darslik.*
Mana bu Anvar Validov men, biz; u, ular sen (siz), sizlar	*Mana bu daftar, taxta, xarita, latta*

6-mashq. Xonadagi narsalarning nomini ayting.

7-mashq. O'rtoqlaringizni tanishtiring.

8-mashq. O'zbekcha gapirib,ko'rsating: *men, sen, u, biz, siz, ular.*

9-mashq. a) Matnni o'qing.

SINF

Bu– sinf. Mana, eshik. Mana, deraza. Bu yyerda stol va stul. U yerda taxta, bo'r va latta. Bu daftar, darslik va ruchka. Mana bu kitob va lug'at.

Bu o'quvchi. Bu o'qituvchi.

b) O'rtoqlaringizni tanishtiring.
d) Xonangizda nimalar bor, aytib bering.
e) Aytganlaringizni yozing.

QIZIQTIRGAN KISHI, NARSA HAQIDA SO`RAB BILISH VA SO`ZLAB BERISH

Bu kim?	Bu nima?
Bu Anvar.	*Bu maktab.*
Bu Lola. Bu Anvar Validov.	

10-mashq. Rasmdagi narsalarning nomini ayting.

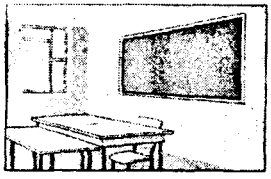

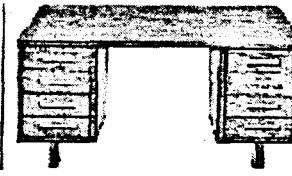
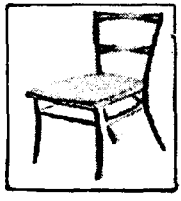
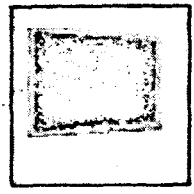
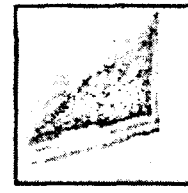

11-mashq. a) Dialoglarni o`qing.

– Anvar, bu kim?
– Bu o`qituvchi.

– Lola, bu kim?
– Bu o`g`il bola, bu qiz bola.

12-mashq. a) Dialoglarni o'qing.

– Anvar, bu nima?
– Bu maktab.
– Lola, bu kim?
– Bu Anvar Validovich

– Nargiza, bu nima?
– Bu daftar.

b) Atrofingizdagi narsalarning nomini so'rab biling.
d) Bergan savollaringiz va olgan javoblaringizni yozing.

MUOMALA ODOBI

Salomlashish:
– Assalomu alaykum!
– Va alaykum assalom!

Xayrlashish:
– Xayr.
– Xo'p, xayr
– Omon bo'ling!
– Ko'rishguncha xayr.

2-DARS

1-- mashq. Tinglang, o'qing, takrorlang.

-chi o'quvchi, o'qituvchi, bu-chi
-mi Murodmi?, Anvarmi?, Maktabmi?
g' lug'at
l Lola

2-mashq. Tinglang va taqqoslang, o'qing va takrorlang.

ss	assalom	e	eshik, esa, emas
tt	latta	h	ham, ha
tch	sportchi	chi	chiroq
mm	qalammi?		

3-mashq. Tinglang, qo'shib o'qing, takrorlang.

Bu kim? Bu nima?
Bu-chi? Bu ham. Bu esa.
Bu Murodmi? Bu Murodmi yoki Anvarmi? Bu qalammi?
Bu lugatmi? Bu daftarmi yoki darslikmi?
Ha, bu– Murod. Yo'q, bu– Mansur. Yo'q, bu Murod emas, Mansur. Bu– eshik, bu esa– deraza.

4-mashq. Diktant yozing.

Kim bu? Bu– Murod. Bu-chi? Bu– Anvar. Bu– Anvarmi?
– Yo'q, bu Anvar emas, Mansur.
Bu darslikmi? Yo'q, bu darslik emas, lugat.

QIZIQTIRGAN KISHI KIM (NARSA NIMA) EKANLIGINI ANIQLASH

– Kim bu? – Bu-CHI? – Bu o'quvchi– Bu HAM o'quvchi.	– Bu nima? -BU-CHI? – Bu qalam. – Bu HAM qalam. – Bu ESA kitob.

ESLAB QOLINGI

Sportchi katta universitet litsey
direktor teatr kollej institut

5-mashq. a) Dialoglarni o'qing.

– Anvar, bu kim?	*– Lola, kim bu?*
– Bu – talaba.	– Bu – o'qituvchi.
– Bu-chi?	– Bu-chi?
– Bu ham talaba.	*Bu ham o'qituvchi.*

b) Sizni qiziqtirgan kishilar kim, so'rab biling.

6-mashq. a) Dialoglarni o'qing.

– Lola, bu nima?	– Anvar, bu nima?
– Bu teatr.	– Bu daftar.
– Bu-chi?	– Bu-chi?
– Bu esa muzey.	– Bu esa kitob.

b) Oldingizdagi narsa nima, so'rab biling.

SO'RAB BILISH

– Bu MurodMI?	– Bu qalamMI?
– Ha, bu Murod.	– Ha, bu qalam.

7-mashq. a)Dialoglarni o'qing.

– Anvar, bu direktormi?
– Ha, bu direktor.

– Lola, bu o'quvchimi?
– Ha, bu o'quvchi.

b) Oldingizdagi kishi kim, aniqlang.

8-mashq. a) Dialoglarni o'qing.

– Anvar, bu daftarmi?
– Ha, bu daftar.

– Lola, bu teatrmi?
– Ha, bu teatr.

b) Oldingizdagi narsalar nimaligini aniqlang.

ANIQLASH

– Bu Anvarmi?	– Bu Lolami?
– YO'Q, bu Anvar EMAS, Mansur.	– YO'Q, bu Nigora.

9-mashq. a) Dialoglarni o'qing.

– Anvar, bu o'qituvchimi?
– Yo'q, bu o'qituvchi emas talaba.

– Nilufar, bu o'quvchimi?
– Yo'q, *bu – talaba.*

– Lola, bu maktabmi?
– Yo'q, bu maktab emas, kollej.

– Mansur, bu maktabmi?
– Yo'q, bu – universitet.

10-mashq. a) Savollarga avval ijobiy, so`ng salbiy javob bering.

Bu Nigorami? Bu o`quvchimi? Bu sportchimi?
Bu muzeymi? Bu teatrmi? Bu lug`atmi?

11-mashq. a) Oldingizdagi kishi kim, aniqlang.

Namuna: – Bu Anvarmi? – Bu Nigorami?
– Ha, bu Anvar. – Yo`q, Nigora emas, Lola.

b) Oldingizdagi narsa nima, aniqlang.

Namuna: – Bu daftarmi? – Bu maktabmi?
– Ha, bu daftar. – Yo`q, bu kollej.

12-mashq. a) Sizni qiziqtirgan kishilar kim, aniqlang.

Namuna: – Bu kim? – Bu-chi?
– Bu o`quvchi. – Bu esa talaba.

b) Rasmda nima tasvirlanganini aniqlang.

Namuna: – Bu nima? – Bu-chi?
– Bu maktab. – Bu esa muzey

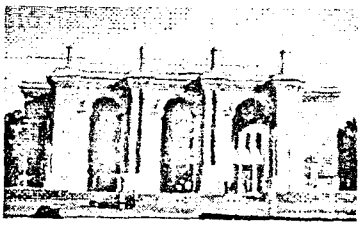

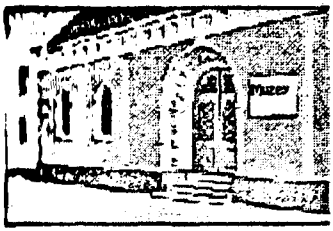

ANIQLASH

-Bu Anvarmi YoKI Mansurmi?	– Bu Lolami YoKI Nigorami?
– Bu – Anvar.	– Bu Lola, bu esa Nigora.

13-mashq. a) Dialoglarni o`qing.

– Bu direktormi yoki o`qituvchimi?	– Bu o`qituvchimi yoki talabami?
– Bu – direktor.	– Bu – talaba.
– Bu Anvarmi yoki Mansurmi?	– Bu Lolami yoki Nigorami?
– Bu Anvar, bu esa Mansur.	– Bu Lola, bu esa Nigora.

b) Oldingizdagi kishining kimligini aniqlang.

14-mashq. a) Dialoglarni o`qing.

– Bu muzeymi yoki institutmi?	– Bu kitobmi yoki daftarmi?
Bu institut.	– Bu kitob.
Bu muzeymi yoki teatrmi?	– Bu qalammi yoki ruchkami?
– Bu muzey, bu esa teatr.	– Bu qalam, bu esa ruchka.

b) Oldingizdagi narsalar nima, aniqlang.

MUNDARIJA

Kirish.....2
O'zbek alfaviti.....5
Birinchi dars.....6
Ikkinchi dars.....10
Uchinchi dars.....15
To'rtinchi dars.....22
Beshinchi dars.....28
Oltinchi dars.....38
Yettinchi dars.....51
Sakkizinchi dars.....56
To'qqizinchi dars.....69
O'ninchi dars.....89
O'n birinchi dars.....102
O'n ikkinchi dars.....117
O'n uchinchi dars.....129
O'n to'rtinchi dars.....141
O'n beshinchi dars.....148
O'n oltinchi dars.....158
O'n yettinchi dars.....171
O'n sakkizinchi dars.....183
O'n to'qqizinchi dars.....189
Yigirmanchi dars.....198
Mundarija.....206